

ПОЕТИКА ЛІТЕРАТУР СВІТУ

УДК 821.161.2:82.09

Варенікова О. В.,
старший викладач кафедри української
та світової літератури
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

АВТОРИ ЗБІРНИКІВ «ШЕВЧЕНКО ТА ЙОГО ДОБА» 1925, 1926 РОКІВ ЯК ПРОВІДНІ ШЕВЧЕНКОЗНАВЦІ

У статті розглядаються праці з шевченкознавства, розміщені у збірниках «Шевченко та його доба» (1925, 1926) таких дослідників, як П. Филипович, О. Гермайзе, В. Петров, А. Лобода, О. Дорошкевич, С. Родзевич. Розглядаються наукові зацікавлення авторів збірки у царині шевченкознавства та аналізується їх внесок у дослідження творчості Т. Шевченка та його особистості.

Ключові слова: шевченкознавство, стаття, автор, мотив, тема, світогляд, образ.

The article tells about the works on Shevchenko's studies, published in the journals «Shevchenko and his time» (1925, 1926) of such researchers as P. Filipovich, I. Hermajze, V. Petrov, A. Loboda, A. Doroshkevich, S. Rodzevich. The scientific preferences of the authors of the journals in the field of Shevchenko studies are considered and their contribution to the study of the creativity of T. Shevchenko and his personality is analyzed.

Key words: Shevchenko studies, article, author, motive, theme, world view, image.

В статье рассматриваются работы по шевченковедению, помещенные в сборниках «Шевченко и его время» (1925, 1926) таких исследователей, как П. Филипович, И. Гермайзе, В. Петров, А. Лобода, А. Дорошкевич, С. Родзевич. Рассматриваются научные предпочтения авторов сборника в области шевченковедения и анализируется их вклад в исследование творчества Т. Шевченка и его личности.

Ключевые слова: шевченковедение, статья, автор, мотив, тема, мировоззрение, образ.

Постановка проблеми. 20–30-і роки ХХ століття позначені зародженням наукового шевченкознавства. Важливу роль у ньому відіграли С. Єфремов, П. Филипович, О. Дорошкевич, О. Гермайзе, В. Петров, А. Лобода, С. Родзевич, Б. Якубський та інші науковці, спільними зусиллями яких було сформовано два випуски збірника «Шевченко та його доба» (1925, 1926). У даній статті розглянемо наукові зацікавлення авторів збірки у царині шевченкознавства та їх внесок у формування збірника, присвяченого Т. Шевченкові.

Виклад основного матеріалу. На чолі авторського колективу збірників «Шевченко та його доба» (1925, 1926) стояли фундатори тогочасного шевченкознавства С. Єфремов, М. Новицький та П. Филипович, останньому з яких належить авторство передових статей у кожному зі збірників. Учений виконує провідну роль у цих виданнях, а його розвідка «До студіювання Шевченка та його доби», що відкриває перший збірник, відзначається програмним характером: у ній науковець визначає завдання, які мають стати першочерговими для дослідників творчості та життя Т. Шевченка.

П. Филипович опублікував такі статті, як: «Шевченко і романтизм» (1924), «Шевченко і Гребінка» (1925), «Шевченко і декабристи» (1926), що визначаються глибоким аналізом творчості й оточення поета. В умовах 20–30-х років адепти соцреалізму дорікали П. Филиповичу за «ухиляння від соціологічного розгляду» (Ф. Якубовський), і це «ухиляння» спостерігається в унікальній ним класовій тематиці та акцентуванні на інтелектуальній і комунікативній складових Шевченка. Тему статті «До студіювання Шевченка та його доби» (1925), на нашу думку, взято дослідником під впливом сучасних авторів методологічних пріоритетів, коли вимагалось прив'язувати постать Шевченка до соціалістичної ідеології. Однак автор виявляє достатню сміливість висловити власну думку: *«не наївне уявлення про соціалістичну доктрину, а спробу в реальному житті, далекому від здійснення того, що було тільки в теорії, зафіксувати натяк на це здійснення»* [Филипович 1925: 13].

П. Филипович зауважує, що Шевченко міг багато чи докладно й не знати про події в Європі, однак можна виявити такі його знання до періоду заслання: Вольтер, Дідро, Гольбах, французька революція та англійський прогрес не лише захоплювали поета, але й давали йому наснагу для пророчих висновків про знищення престолів, корон і поміщиків («Моє пророцтво безсумнівне») та автоматизацію праці людини («Придумайте замість серпа яку-небудь іншу машину») [цит. за Филипович 1925: 14]. Попри таке захоплення Шевченком європейським прогресом, автор зазначає, що поет ставився критично до тих віянь, які вже не актуальні, і в повісті «Прогулка с удовольствием и не без

морали» називає непотребом книгу з листуванням Катерини II з Вольтером, хоча тут же П. Филипович зауважує про негативне ставлення поета до імператриці.

П. Филиповича ще за життя визнавали світочем української науки. Г. Александрова здійснила добірку таких характеристик ученого: *«одна з провідних постатей нашого національно-культурного процесу»* (М. Орест), *«висока наукова об'єктивність та ерудиція»* (В. Державин), *«скрупульозна аналіза текстів та їх порівняння»* (Г. Костюк), *«високий професіоналізм, блискуча ерудиція, добра обізнаність із літературним контекстом, інтелектуальний динамізм і насиченість його праць»* (В. Поліщук) [Александрова 2014: 99]. Таким чином, П. Филипович визначається як один із редакторів збірників «Шевченко та його доба», а його авторство передових статей в обох із них доводить значенню першість і серед авторів.

Автор статті «П. Куліш і М. Костомаров, як члени Кирило-Мефодіївського братства» О. Геймайзе – історик за фахом. З 1918 року він активно співпрацює з Академією наук України, займаючи посаду керівника секції методології та соціологічного обґрунтування кафедри історії України, а також керівника Археографічної комісії. Займається також видавничою діяльністю: очолює бібліографічний комітет редакційної колегії журналу «Україна» [Гермайзе 1925].

О. Геймайзе як шевченкознавець аналізував факти з біографії Т. Шевченка. Його заслугою визначається аргументоване заперечення тези 20-х років про кирило-мефодіївців як представників власне українського панського прошарку. Він вивчає зв'язок Шевченка з цим рухом, зокрема через вплив його поезій на братчиків, і досліджує справу про арешт П. Куліша й М. Костомарова з докладним аналізом матеріалів допитів цих діячів української культури.

Ця стаття логічно продовжує першу, виводячи загальну концептуальну лінію в напрямку участі Шевченка в гуртках кирило-мефодіївців і петрашевців. Розглядаючи діяльність Куліша й Костомарова через компаративістський аналіз їхнього світогляду та зіставлення з Шевченковими поглядами, а також у межах

поліційної справи Кирило-Мефодіївського товариства, дослідник не може конкретно сформулювати ідейних устремлінь Куліша, називаючи їх «складними ідейними комбінаціями», – на відміну від Шевченка, Костомарова та тих «київських благочестивих юношей», які представляють «безпосередній демократизм». О. Гермайзе підкреслює ці відмінності словами Куліша про його перше враження від братства й, відповідно, деяким несприйняттям його самими братчиками, а далі – після серйозного аналізу програми товариства і схвалення його – учений зазначає, що членом братства він не був. Це можна пояснити й певними конспіративними заходами: братчики офіційно не включали до себе Куліша й Шевченка, щоб в умовах можливого розслідування не зашкодити їм («на случай ігемонського гоненія до нас ніхто не причепиться») [цит. за: Гермайзе 1925: 54].

Автор статті «Куліш і Шевченко» В. Петров (Домонтович) – «визначний учений енциклопедичної ерудиції, організатор науки, громадський діяч та письменник із кола неокласиків» [Андрєєв 2014: 224]. Як літературознавець він цікавився особистістю і творчістю П. Куліша (напр., праця «Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки» 1929 року) та брав активну участь у розвитку шевченкознавства (напр., праця «Провідні етапи сучасного шевченкознавства» 1946 року).

У 20-ті роки В. Петров працює в Етнографічній Комісії ВУАН, разом з О. Лободою редагує журнал «Етнографічний вісник», а тому органічно, що він узяв участь у збірнику «Шевченко та його доба», зокрема з розвідкою про стосунки Куліша й Шевченка, де більшою мірою аналізує особистість першого, оскільки докладно її вивчав і навіть написав історико-біографічний роман «Романи Куліша» (1930 р.).

В. Петров у статті «Куліш і Шевченко» розглядає такі питання, як знайомство митців (як у діахронічній, так і синхронічній площинах), зіставлення особистих принципів (як творчих, так і життєвих) і психологічних портретів.

Так, розглядаючи Кулішевий принцип етнографічної природи творчості, В. Петров дещо саркастично зауважує, що після аналогії творчого натхнення з автоматичним записом народної творчості варто чекати від Куліша взагалі заперечення значення Шевченка. І знаходить на доказ цьому слова першого: *«наш Гомер не Шевченко, а народ», «всі ми вкупі з Шевченком ласуємось тільки останками від його великого пирування»* [цит. за: Петров 1925: 76]. Утім, при цьому дослідник простежує паралель розвитку романтизму від індивідуалізму до визнання народного пріоритету в Європі (за яким поет має «записувати», а не творити) з такою ж метаморфозою у Куліша, зокрема у ставленні його до Шевченка як поета. Зазначимо, що цей принцип буде більш докладно проаналізовано Петровим у статті «Матеріали до історії приятелювання Куліша й Шевченка р. 1856–1857-го» зі збірника 1926 року.

Андрій Лобода – автор статті «Шевченко і Некрасов» – був професором Київського університету, фахівцем з російської мови і літератури, однак був залюблений в українську культуру: очолював Етнографічну комісію при ВУАН, був обраний академіком за спеціальністю «етнографія» й віце-президентом ВУАН, був дійсним членом філологічної секції НТШ [Лобода].

Стаття «Шевченко і Некрасов» мала на меті провести паралелі між означеними митцями, зокрема здебільшого показати ставлення російського поета до українського. Інтерес академіка до постаті Шевченка було зумовлено й дослідницькими його пріоритетами: був опонентом міфологічної школи, вважаючи її методологію відсталою, і надавав перевагу соціально-історичному й культурно-побутовому аналізу.

Ще один із авторів збірки «Шевченко та його доба» – Олександр Дорошкевич – не лише приділяв активну увагу Шевченкові, досліджуючи його творчість у повному обсязі, але й узагалі аналізував здобутки та прорахунки шевченкознавства як галузі науки (він є автором збірки статей «Етюди з шевченкознавства» (1939 р.), де аналізує сучасний йому стан шевченкознавства, зазначаючи про розходження між науковцями у 20-ті роки – як методичні, так і методологічні) [Дорошкевич 1939: 6].

О. Дорошкевич займався питаннями впливу громадсько-політичних рухів на формування світогляду Т. Шевченка, зокрема зв'язками поета з діячами російської демократії (напр., стаття «До питання про вплив Герцена на Шевченка»), окремими мотивами його творчості (напр., «Кріпацтво в творах Шевченка», «Природа в поезії Шевченка»), загальним значенням постаті Шевченка (напр., «Шевченко і наступні літературні генерації», «Шевченко і слов'янський світ») [Дорошкевич Ізборнік].

У збірнику 1926 року вміщено його статтю «Шевченко й петрашевці в 40-х роках», присвячену темі впливу громадсько-політичних рухів на формування світогляду Шевченка. У статті наводиться конкретне зіставлення деяких мотивів творчості поета та ідей петрашевців, аналізується авторство та контент «Словника іншомовних слів» як головного агітаційного видання організації, а також вірогідні зв'язки Шевченка з деякими петрашевцями.

Серед статей, включених до збірників 1925 та 1926 років, які переважно присвячені біографічному вивченню постаті великого поета, позиціонуються дві праці, де висвітлено структурно-стильові особливості творчості Т. Шевченка. С. Родзевич аналізує сюжет і стиль поезій, а Б. Якубський – ритміку.

Сергій Родзевич – український літературознавець, критик і педагог. У галузі шевченкознавства відомий як автор праць «Романтизм і реалізм у ранніх творах Шевченка» та «Сюжет і стиль у ранніх поемах Шевченка («Катерина» і «Слепая»)), що увійшла до збірника 1926 року. У цій статті С. Родзевич як спостерігає за розвитком романтичного стилю молодого поета, так і зіставляє кілька творів, близьких за сюжетом і основними мотивами, залучаючи для докладного порівняння з «Катериною» «Бедную Лизу» М. Карамзіна та «Эду» Є. Боратинського. У результаті аналізу дослідник визначає певні істотні відмінності. Так, Шевченків образ «зрадженої дівчини» – носій страждань, що становить провідний мотив, образ же спокусника – однозначно негативний лиходій. У зіставляваних творах – ці образи як складові історії кохання й описуються рівнобіжно. Висновок таких відмінностей –

«прірва», яка була «між тим оточенням, що зросло Шевченка, і тим, що викохало Карамзина й Боратинського» [Родзевич 1926: 56]. Іншими словами – соціальне й національне розмежування самих авторів призводить і до розмежування романтизму українського й російського (чи англійського тощо).

Висновок. Автори збірників «Шевченко та його доба» (1925, 1926) зробили спробу подати творчість Т. Шевченка не лише в контексті його часу, але й сформували новий підхід до сприйняття та розуміння образу та творчості поета – людиноцентристський.

БІБЛІОГРАФІЯ

Александрова 2014 – Александрова Г. Компаративні студії Павла Филипповича : поза межами часу і нації / Г. Александрова // Філологічні семінари. – 2014. – Вип. 17. – С. 98–109.

Андреев В. М. Віктор Петров : Науковець та розвідник у післявоєнній Німеччині (1945–1949) / В. М. Андреев // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2014. – Вип. 41. – С. 224–229.

Гермайзе 1925 – Гермайзе О. Ю. П. Куліш і М. Костомаров як члени Кирило-Мефодіївського братства / Осип Гермайзе // Шевченко та його доба. Збірник перший / під ред. акад. С. О. Єфремова, М. М. Новицького і П. П. Филиповича. – К. : ДВУ, 1925. – С. 38–56.

Дорошкевич 1924 – Дорошкевич О. Шевченко в соціалістичному оточенні / О. Дорошкевич // Шевченківський збірник. – К., 1924. – С. 23–44.

Дорошкевич Ізборник – Дорошкевич О. К. [Електронний ресурс] / О. К. Дорошкевич // Ізборник. – Режим доступу : <http://izbornyk.org.ua/ulencycl/ule45.htm>

Дорошкевич 1939 – Дорошкевич О. К. Етюди з шевченкознавства. Збірка статтів [Електронний ресурс] / О. Дорошкевич. – Харків–Київ : Державне вид-во, 1939. – 209 с.

Лебідь-Гребенюк 2014 – Лебідь-Гребенюк Є. «Шевченківський збірник» (1924) і річники «Шевченко та його доба» (1925, 1926) : з історії рецепції

творчості та образу поета / Є. Лебідь-Гребенюк // Шевченкознавчі студії. – 2014. – Вип. 17. – С. 376–381.

Лобода – Лобода Андрій Митрофанович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Лобода_Андрій_Митрофанович

Петров 1925 – Петров В. П. Куліш і Шевченко (До історії їх взаємовідносин в 1843–1844 роках) / Віктор Петров // Шевченко та його доба. Збірник перший / під ред. акад. С. О. Єфремова, М. М. Новицького і П. П. Филиповича. – К. : ДВУ, 1925. – С. 57–79.

Родзевич 1926 – Родзевич С. Сюжет і стиль у ранніх поемах Шевченка («Катерина» і «Слепая») / С. Родзевич // Шевченківський збірник. Збірник другий / під ред. С. Єфремова, М. Новицького, П. Филиповича. – К. : Вид-во КНИГОСПЛКА, 1926. – С. 44–69.

Родзевич – Родзевич С. І. [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Родзевич_Сергій_Іванович

Филипович 1925 – Филипович П. П. До студіювання Шевченка та його доби / Павло Филипович // Шевченко та його доба. Збірник перший / під ред. акад. С. О. Єфремова, М. М. Новицького і П. П. Филиповича. – К. : ДВУ, 1925. – С. 7–37.